

بسم الله الرحمن الرحيم

سرمایه فکری

دکتر اکبر عالم تبریز

ایمان رجیبی فرد

علی حاجی بابا علی

عالم تبریز، اکبر، ۱۳۳۷

سرمایه فکری / اکبر عالم تبریز، علی حاجی باباعلی، ایمان رجبی فرد

تهران، مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران، ۱۳۸۸

978-964-2841-82-0

۲۰۸ ص: جدول، نمودار.

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا

کتابنامه: ص. ۱۹۹-۲۰۷

سرمایه فکری - مدیریت دانش

حاجی باباعلی، علی، ۱۳۶۰

۴ س ۲ / HD

۱۳۸۸

رجبی فرد، ایمان، ۱۳۶۱

۶۵۸/۴۰۲۸

۱۹۱۷۰۶۵

انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران

◀ سرمایه فکری

- مؤلفان: اکبر عالم تبریز - علی حاجی باباعلی - ایمان رجبی فرد
- تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
- سال چاپ: زمستان ۱۳۸۸
- لوبت چاپ: اول
- لیتوگرافی: عابد
- چاپ: دریا
- صحافی: سپیدار
- قیمت: ۳۸۰۰۰ ریال
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۴۱-۸۲-۰۰

ISBN : 978-964-2841-82-0

• پخش: انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران

تهران - خیابان ایرانشهر شمالی - شماره ۲۳۳

تلفن: ۸۸۳۰۰۹۷۳ و ۸۸۳۱۰۱۱۳-۲۲ نمابر: ۸۸۳۰۱۲۶۵

حق چاپ محفوظ و مخصوص ناشر است.

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول: آشنایی با مفاهیم و تعاریف	۱۷
۱-۱- مقدمه	۱۷
۲-۱- سرمایه های فکری	۱۸
۳-۱- سیر تاریخی سرمایه های فکری	۲۳
۴-۱- دلایل افزایش توجه به IC	۲۷
۵-۱- عوامل محدودکننده در توانایی IC برای خلق ارزش	۳۲
۶-۱- تعاریف مربوط به سرمایه های فکری	۳۳
۷-۱- بررسی موشکافانه علل وجود تفاوتها در زمینه ارائه تعریفی واحد از سرمایه های فکری	۳۵
فصل دوم: سازه ها و مدل های سرمایه فکری	۳۹
۱-۲- مقدمه	۳۹
۲-۲- سرمایه های انسانی	۴۰
۳-۲- سرمایه های ساختاری	۴۸
۴-۲- سرمایه اجتماعی (رابطه ای) - مشتری	۵۶
۵-۲- مالکیت معنوی (IP)	۶۱
۶-۲- تحقیق و توسعه (R&D)	۶۵
۷-۲- سرمایه نوآوری	۶۹
۸-۲- گردآوری شاخص های سرمایه فکری ارائه شده توسط هفت محقق بزرگ	۷۲

۷۹	 طبقه بندی و مدل‌های مفهومی سرمایه های فکری
۷۹	 ۱-۹-۲ طبقه بندی ادوینسون و مالون
۸۱	 شکل ۲-۴- طرح ارزش اسکاندیا ارائه شده توسط ادوینسون و مالون
۸۳	 ۲-۹-۲ طبقه بندی بروکینگ
۸۵	 ۳-۹-۲ طبقه بندی روس و همکاران
۸۸	 ۴-۹-۲ طبقه بندی استوارت
۸۹	 ۵-۹-۲ الگوی سالیوان
۹۰	 ۶-۹-۲ طبقه بندی بونفرر
۹۲	 ۷-۹-۲ طبقه بندی بونتیس
۹۳	 ۸-۹-۲ مدل هانس و لاواندال
۹۵	 ۹-۹-۲ طبقه بندی لین

۹۷	 فصل سوم: اندازه گیری سرمایه های فکری
۹۷	 ۱-۳- مقدمه
۹۸	 ۲-۳- اندازه گیری راهی برای تعیین ارزش واقعی شرکتها
۱۰۱	 ۳-۳- اهداف اندازه گیری IC
۱۰۳	 ۴-۳- مدلها و روشهای اندازه گیری سرمایه فکری
۱۰۷	 ۱-۴-۳ روشهای پولی
۱۰۷	 ۱-۱-۴-۳ روش CIV
۱۰۹	 ۲-۱-۴-۳ حسابداری منابع انسانی
۱۰۹	 ۳-۱-۴-۳ ارزش افزوده اقتصادی
۱۱۰	 ۴-۱-۴-۳ روش نسبت کیو توپین

- ۱۱۲ ۵-۱-۴-۳- روش تکنولوژی بروکر
- ۱۱۳ ۶-۱-۴-۳- روش درآمدهای سرمایه دانشی
- ۱۱۴ ۷-۱-۴-۳- روش ارزش گذاری جامع
- ۱۱۴ ۲-۴-۳- روشهای غیر پولی
- ۱۱۴ ۱-۲-۴-۳- کارت امتیازدهی متوازن
- ۱۱۷ ۲-۲-۴-۳- مدل اسکاندیا نوینگیتور
- ۱۲۰ ۳-۲-۴-۳- چارچوب ناظر دارایی های نامشهود
- ۱۲۱ ۵-۳- VAIC روشی برای اندازه گیری کارایی سرمایه های فکری

فصل چهارم: افشاء سرمایه های فکری ۱۲۷

- ۱۲۷ ۱-۴- مقدمه
- ۱۲۸ ۲-۴- افشاء سرمایه های فکری
- ۱۲۸ ۳-۴- تولد اولین و دومین گزارش سرمایه های فکری در جهان
- ۱۳۰ ۴-۴- تئوریهای ارائه شده در ارتباط با افشاء سرمایه های فکری
- ۱۳۳ ۵-۴- فاکتورهای مهم در افشاء سرمایه های فکری
- ۱۳۳ ۱-۵-۴- اندازه شرکت
- ۱۳۳ ۲-۵-۴- تمرکز مالکیتها در یک نقطه
- ۱۳۴ ۳-۵-۴- استقلال هیأت مدیره
- ۱۳۴ ۴-۵-۴- عمر شرکت
- ۱۳۴ ۶-۴- خصوصیات یک بیانیه افشاء مناسب
- ۱۳۴ ۱-۶-۴- قابل پیش بینی کردن عملکرد
- ۱۳۶ ۲-۶-۴- قابل استفاده بودن برای تصمیم گیرندگان

۱۳۶	۴-۶-۳- داشتن ارتباط با استانداردهای گزارش دهی مالی موجود
۱۳۶	۴-۷- گزارش دهی سرمایه فکری
۱۳۸	۴-۸- صورت وضعیت سرمایه های فکری
۱۳۸	۴-۸-۱- گزارش سرمایه فکری
۱۴۰	۴-۸-۲- گزارش جریان سرمایه فکری
۱۴۰	۴-۸-۳- گزارش یادداشت سرمایه فکری
۱۴۷	فصل پنجم: مدیریت سرمایه های فکری ICM
۱۴۷	۵-۱- مقدمه
۱۴۷	۵-۲- تاریخچه مدیریت بر سرمایه های فکری
۱۴۹	۵-۳- انجمن مدیریت بر سرمایه های فکری
۱۵۱	۵-۳-۱- چگونگی ارزش آفرینی سرمایه های فکری برای شرکت
۱۵۴	۵-۳-۲- نقشهای در نظر گرفته شده برای سرمایه های فکری
۱۵۵	۵-۳-۳- سازماندهی مدیریت بر سرمایه های فکری
۱۵۶	۵-۴- مدل روس
۱۵۹	۵-۵- مدل ارائه شده توسط سانچز و همکاران برای مدیریت داراییهای نامشهود
۱۶۲	۵-۶- مدل ICRB چارچوبی برای مدیریت جامع سرمایه های فکری
۱۶۴	۵-۶-۱- BGT
۱۶۴	۵-۶-۲- SMT
۱۶۷	۵-۶-۳- انواع مدل‌های اصلی (PMT)
۱۶۸	۵-۶-۳-۱- مدل فاکتورهای انسانی
۱۶۹	۵-۶-۳-۲- مدل فاکتورهای ساختاری

۱۷۰	 مدل فاکتورهای رابطه ای ۵-۳-۳-۳
۱۷۱	 ترکیب BGT , SMT و PMT ها ۵-۴-۶-۴
۱۷۵	 فصل ششم: مدیریت دانش و سرمایه های فکری
۱۷۵	 ۶-۱- مقدمه
۱۷۵	 ۶-۲- مدیریت دانش و مدیریت سرمایه های فکری
۱۷۸	 ۶-۳- تمایز مدیریت دانش و مدیریت سرمایه های فکری
۱۷۸	 ۶-۴- ارتباط میان سرمایه های فکری و مدیریت دانش
۱۸۰	 ۶-۵- چارچوب ICW ابزاری برای افزایش سطح سرمایه های فکری
۱۸۷	 فصل هفتم: بررسی اثر سرمایه های فکری بر عملکرد سازمانی و کسب مزیت رقابتی
۱۸۷	 ۷-۱- مقدمه
۱۸۷	 ۷-۲- سرمایه های فکری و عملکرد سازمانی
۱۹۲	 ۷-۳- نقش مأموریت در بالا بردن عملکرد
۱۹۳	 ۷-۴- مزیت رقابتی
۱۹۴	 ۷-۵- مزیت مشهود در مقابل نامشهود
۱۹۵	 ۷-۶- مدیریت دانش، ابزاری برای تبدیل سرمایه های فکری به مزیت رقابتی
۱۹۶	 ۷-۶-۱- سطح استراتژیک
۱۹۶	 ۷-۶-۲- سطح تاکتیکی
۱۹۶	 ۷-۶-۳- سطح عملیاتی
۱۹۷	 ۷-۷- مروری بر تحقیقات تجربی صورت گرفته
۱۹۹	 فهرست منابع

فهرست جداول

۳۵	جدول ۲-۱- مهمترین تعاریف ارائه شده توسط محققان
۷۲	جدول ۱-۲- شاخصهای سرمایه نوآوری از نظر جین چن
۷۳	جدول ۲-۲- شاخصهای مرتبط با سرمایه انسانی
۷۵	جدول ۳-۲- شاخصهای مرتبط با سرمایه ساختاری
۷۷	جدول ۴-۲- شاخصهای مرتبط با سرمایه مشتری
۷۸	جدول ۵-۲- شاخصهای مرتبط با مالکیت معنوی
	جدول ۱-۳- چارچوب BSC به منظور تقویت مدیریت سرمایه های فکری
۱۱۶	 (Wu, 2004)
۱۳۹	جدول ۱-۴- گزارش سرمایه های فکری شرکت
۱۴۰	جدول ۲-۴- گزارش جریان سرمایه های فکری

مقدمه ناشر

در عصر حاضر سازمانهایی رقابت پذیرند که نیروهای انسانی کارآمد، ساختار و فرایند های مناسب و مشتریان راضی داشته باشند. در شرایط کنونی شاهد تبدیل سرمایه فکری به عنوان یکی از مهمترین فاکتورها در جهت رشد و تعالی سازمانها و در نگاهی وسعتر جوامع هستیم. در حال حاضر کشورهایی توانسته اند گوی رقابت را از دیگر کشورها برابند که سرمایه های فکری نیرومندتری داشته اند. ایران نیز به عنوان کشوری با جمعیت جوان که دارای ثروتهای خدادادی بسیار می باشد می تواند از پتانسیل موجود در زمینه نیروی انسانی (به عنوان یکی از مهمترین فاکتورها در سرمایه فکری) بهره برده و با هدایت مناسب این نیروها بستری مناسب در جهت تقویت سرمایه فکری در سطح ملی فراهم آورد. نگاهی گذرا به شرایط فعلی صنایع و سازمانهای کشور، حاکی از شرایط نامساعد در کلیه فاکتورهای موجود در سرمایه فکری می باشد. کمبود منابع اطلاعاتی مناسب در زمینه سرمایه فکری باعث گردیده که مدیران اطلاعات کمی در ارتباط با سرمایه فکری و نقش آنها بر عملکرد سازمانی و کسب مزیت رقابتی شان داشته و از بهره برداری کامل عاجزمانند. بدیهی است دانشگاهها و مراکز آموزشی می توانند نقش انکارناپذیری در آشنایی روزافزون مدیران و مسئولان با این مقوله بسیار ارزشمند و دستیابی به اهداف گنجانده شده در سند چشم انداز ملی داشته باشند.

مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران در راستای تحقق اهداف خود در حوزه نشر و اشاعه دانش ضمن همکاری با اساتید دانشگاه و متخصصین اجرایی تاکنون دهها جلد از منابع و کتب مدیریتی را منتشر نموده است.

کتاب "سرمایه فکری" از جمله کتاب های ارزشمند فوق است که مولفین آن با ارائه جدیدترین مطالب پیرامون سرمایه فکری آن را تالیف نموده اند. ضمن تشکر از جناب آقای دکتر اکبر عالم تبریز و آقایان علی حاجی باباعلی و ایمان رجبی فرد امید آنکه مطالب این اثر بتواند به عنوان یک منبع مناسب مورد استفاده جامعه علمی کشور قرار گیرد.

انتشارات

مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران

مقدمه

در عصر فرا رقابتی سازمانها با محیطی روبرو هستند که مشخصه آن افزایش پیچیدگی، جهانی شدن و پویایی است. بنابراین سازمانها برای استمرار و استقرار خود با چالشهای نوینی مواجه هستند که برون رفت از این چالشها مستلزم توجه بیشتر به توسعه و تقویت مهارتها و تواناییهای درونی است که این کار از طریق مبانی دانش سازمانی و روشهایی صورت می گیرد که سازمان از آنها برای رسیدن به عملکرد بهتر در دنیای کسب و کار استفاده می نماید.

بر این اساس اگر الزامات یاد شده، با نتایجی که از شناسایی، اندازه گیری و مدیریت سرمایه های فکری بدست می آید مورد مقایسه قرار گیرد به خوبی درک خواهد شد که سرمایه های فکری ابزار لازم برای حصول مزیت رقابتی پایدار را در اختیار دارند. لکن به دلیل ماهیت نامشهود سرمایه فکری بحثهای زیادی پیرامون چگونگی اندازه گیری، مدیریت و افشای آن بوجود آمده است. لذا به این دلیل و دلایلی که به تفصیل تشریح خواهد شد این ضرورت به وجود آمده که مطالبی در جهت شناخت بیشتر سرمایه های فکری ارائه گردد. این کتاب در حال حاضر یکی از جامعترین کتاب های در دسترس است که بدون مطالب حاشیه ای صرفاً به موضوع سرمایه های فکری پرداخته و آن را از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار داده است بطوریکه خوانندگان با مطالعه آن به شناخت جامعی در ارتباط با سرمایه های فکری و شیوه های نوین اندازه گیری مدیریت و گزارش دهی آن دست یابند.

با توجه به بررسی های به عمل آمده و جمع بندی مطالعات صورت پذیرفته، نهایتاً تصمیم بر آن شد که کتاب حاضر در هفت سرفصل زیر به رشته تحریر در آید:

فصل اول: آشنایی با مفاهیم و تعاریف: آشنایی با مفاهیم و تعاریف: در این فصل به موضوعاتی در زمینه شناخت بیشتر در رابطه با سرمایه های فکری، تاریخچه موجود در این زمینه و دلایل افزایش توجه به آن پرداخته می شود به گونه ای که در پایان این فصل شناخت مناسبی از ماهیت سرمایه های فکری بدست آید.

فصل دوم: سازه ها و مدل های سرمایه فکری: در این بخش به مهمترین مدل های موجود در زمینه سرمایه های فکری پرداخته شده و سعی می شود تا تعاریف جامعی در ارتباط با هر یک از سازه ها ارائه گردد. در این فصل مهمترین شاخص های مرتبط با هر یک از سازه های سرمایه فکری ارائه می شود.

فصل سوم: اندازه گیری سرمایه های فکری: در این فصل ابتدا بحث اندازه گیری سرمایه های فکری، ضرورت و اهمیت آن در اقتصاد دانشی امروز بیان شده و در ادامه روش های مختلف موجود در اندازه گیری سرمایه های فکری بررسی می شود.

فصل چهارم: افشاء سرمایه های فکری: در این فصل از افشاء به عنوان راهی مناسب برای شناخت وضعیت سرمایه های فکری یاد شده، سپس چارچوب های مناسب موجود برای گزارش دهی سرمایه های فکری ارائه و بررسی می شوند.

فصل پنجم: مدیریت سرمایه های فکری: در این فصل تلاش شده است تا مدل های موجود در جهت مدیریت موثر بر سرمایه های فکری ارائه شوند.

فصل ششم: مدیریت دانش و سرمایه های فکری: در این فصل به ارتباطات موجود در این دو زمینه و همراستا کردن این دو مقوله در جهت افزای سازه های سرمایه فکری اشاره می شود. در پایان این بخش از چارچوب شبکه سرمایه های فکری (ICW) به عنوان رویکردی سیستماتیک در جهت افزایش سرمایه های فکری و چگونگی مدیریت کردن

فرایندهای مدیریت دانش در همین مسیر یاد می شود.

فصل هفتم: بررسی اثر سرمایه های فکری بر عملکرد سازمانی و کسب مزیت رقابتی: امروزه از سرمایه های فکری به عنوان عاملی حیاتی و مهم که با عملکرد کسب و کار سازمانها رابطه دارد یاد می شود اما چگونگی این رابطه کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین در این فصل تلاش می شود تا چگونگی این رابطه تبیین گردد.

در تعیین هریک از سرفصلها تلاش گردیده تا زمینه های مختلف تحقیقات در رابطه با سرمایه های فکری تحت پوشش قرار گیرند به طوری که بتوان از آن به عنوان منبعی برای بکارگیری در عمل سود برد.

در پایان ضمن تشکر از مدیریت محترم مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران جناب آقای مهندس نبوی و همچنین آقای قاسم زاده، امیدواریم خوانندگان محترم با نظرات و پیشنهادات خود ما را در جهت غنای بیشتر کتاب یاری فرمایند.

پیشگفتار

در دهه گذشته، جامعه دانشگاهی توجه خاصی به نقش دانش برای رقابت پذیری جهانی در قرن بیست و یکم نشان داده است. بطور آشکار دانش بعنوان استراتژیهای پایدار برای حصول و نگهداری مزیت رقابتی سازمانها تشخیص داده شده است (بارنی^۱، ۱۹۹۱، دراگر^۲، ۱۹۸۸، گرانث^۳، ۱۹۹۱). از اینرو در جهان دانش محور کنونی، قابلیت‌های سازمانی بر اساس دانش بوده و مدیران بایستی درک نمایند که چه قابلیت هایی برای حفظ مزیت رقابتی شان لازم است.

قابلیت های دانش از سطوح سازمانی ناشی می شوند که در سطح فردی شامل مهارتهای کارکنان و تواناییها بوده و در سطح سازمانی در برگیرنده تکنولوژیها، فرهنگ سازمانی و روابط شبکه ای و غیره است. امروزه شرکتهای خود را بعنوان سازمانهای یادگیرنده ای ملاحظه می کنند که اهداف بهبود مستمر را در داراییهای دانشی تعقیب می کنند (سنگه، ۱۹۹۰) از این رو در این شرایط داراییهای دانشی در حال تبدیل شدن به اهرم استراتژیک برای مدیریت کردن عملکرد کسب و کار و نوآوری مستمر شرکت می باشد (Mouritsen et al 2001). امروزه سرمایه های فکری مانند دانش، مهارت و روابط بیش از پیش به منبعی حیاتی برای رقابت میان سازمانها تبدیل شده است. در اقتصاد دانش محور امروز، شرکتهای فقط محصول یا

^۱ Barney

^۲ Drucker

^۳ Grant

خدمت تولید نمی کنند بلکه می بایستی ارزش افزوده برای باقی ماندن در اقتصاد جدید خلق نمایند. در شرایط موجود محققان معتقدند که سرمایه فکری اهرمی برای نگهداری مزیت رقابتی و عملکرد پایدار است. براین اساس، شناسایی، ارزشگذاری و مدیریت سرمایه های فکری (IC¹) اهمیت فزاینده ای برای شرکتها پیدا کرده است.

در حال حاضر سازمانهای موفق به خوبی متوجه شده اند که سرمایه گذاری بر روی IC برای افزایش توانایی ها در جهت خلق محصولات و خدمات با ارزش ضروری بوده و از اینرو بیشتر مدیران متفق القولند که IC مهمترین محرک خلق ارزش آنهاست. امروزه ارزش IC شرکتها از مقدار اندکی که در سال ۱۹۹۰ برآورده می شد به رقم ۱۵ میلیارد دلار در آغاز قرن بیست و یکم رسیده است (Bontis, 2009).

در این عصر چالش اصلی مدیران آماده کردن محیط مناسب برای رشد و پرورش ذهن انسانها در سازمان دانش محور است. بنابراین، توانایی مدیریت دانش، به مهارت اساسی مدیران در این سازمانها تبدیل شده است (Quinn, 1992).

¹ IC مخفف Intellectual Capital به معنای سرمایه فکری است که از این صفحه به بعد برای اختصار بیشتر از آن